

Nr 11.

Ankom till riksdagens kansli den 13 april 1917 kl. 3 e. m.

Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 11 i anledning av herrar Mossbergs och Anderssons i Milsmaden motion, nr 119, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående uttagande till dyrtidens lindrande av kompenstationer utav andra näringar än jordbruket.

I motion inom andra kammaren, nr 119, hava herrar Mossberg och Andersson i Milsmaden hemställt, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville omedelbart taga i övervägande och besluta att i och för dyrtidens lindrande taga kompenstationer e. d. icke endast av jordbruket utan även av andra näringar inom landet.

Till stöd för denna hemställan hava motionärerna anført följande:

Ett av de problem, som under den nu rådande dyrtiden kräver en *Motionen.* oupphörlig och vaken uppmärksamhet samt tarvar en ingående och rätt-rådlig behandling, är livsmedelsfrågan. Denna fråga, detta problem är oerhört djupt ingripande, ja grundläggande för stora delar av ett lands medborgare. För arbetaremassorna och de löntagare m. fl. med mindre inkomster kan det bliva helt enkelt ruinerande, om livsmedel ej kunna tillhandahållas dem annat än mot onormalt höga priser. För löntagare, kapitalister och fastighetsägare o. d. i bättre ekonomisk ställning betyder det mindre, hur livsmedelsprisen ställa sig, blott det finns tillgång på dylika.

För producenterna av livsmedel, bönderna, ställer det sig i stort sett på motsatt vis. När livsmedlen, lantmannaprodukterna, stå högt i pris, inhöstar lantmannen större inkomster för sitt arbete, d. v. s. hans grund-

kapital = jordbruksfastigheten, ger större ränta, större välmåga och större energi i bemödandet att uppdriva grundkapitalets avkastning och utveckling. Således, i vanliga fall, höga livsmedelspriser — klagande delvis hungrande löntagare och arbetare, men välmående nöjda jordbrukare, låga livsmedelspris, välmående nöjda tjänstemän och arbetare, men magra missnöjda bönder. För dessas del spelar livsmedelspriserna således en roll, som i sin mån är minst lika viktig för dem som för löntagare och arbetare och med dem likställda, dock från olika synpunkter.

Tillgång och efterfrågan reglerar i vanliga fall priserna, icke blott på jordbruksprodukter utan jämväl på industri, handel, sjöfart o. s. v.

Under nu rådande kristid ha dock livsmedelspriserna råkat komma på avvägar genom den ohejdat och snart sagt opåtalat fortgående spekulationslusten, vilken slagit under sig inte bara jordbruksprodukter utan jämväl alla för det samhälleliga livet nödvändiga artiklar, och såmedelst bringat upp priserna till en onormalt onaturlig höjd, som i sin tur återverkar förkrossande, nedtryckande på vissa stora lager bland vårt folk, men giver stora, oskäligen vinster åt enskilda medborgare med fördomsfri företagareanda.

Vad livsmedelspriserna beträffar, vill jag ej förneka, att jordbruket havt en givande tid, men jag vill framhålla, att de onormala priserna på våra matvaror, som rått och råder, äro i mycket stor utsträckning beroende på denna fördomsfria företagareanda och få ej helt skrivas på böndernas skuldkonto. Om vi göra en jämförelse mellan industrien och jordbruket, så står det ganska klart, att, om jordbrukaren skulle pålägga sina med svett och möda frambrakta produkter samma vinstprocent som t. ex. industrien lägger på sina produkter, så skulle våra jordbrukare också kunna avlöna sina arbetare bättre och så medelst behålla ett stort antal villiga armar vid jordbruket, vilka nu till följd av den lägre avlöningsförmågan hos jordbruket gå till industrien; och i någon mån inverkar detta så, att jordbruket till följd av brist på arbetskraft, ej kan nå den utveckling, som för nationens självständiga liv vore nödvändigt.

Under kristiden har regeringen försökt sig på den oerhört svåra uppgiften att genom tillfälliga beslut reglera eller neutralisera livsmedelsprisernas onormala höjd, men enligt min mening på ett oriktigt sätt. Man har genom komparationer och genom sent tillkomna maximipriser sökt ordna det så, att det skulle bliva till båtnad för den stora konsumerande allmänheten, men samtidigt tillåtit den ohejdat fortgående och vakande spekulationslustan, skenbart inskränkt, men nästan oinskränkt, rikta sig på handeln med dessa varor. Den ursprungliga producenten har i över-

ensstämmelse med dessa »principer» fått jämförelsevis litet betalt för sina produkter emot vad han skulle fått, om handeln med dessa varit lika fri som andra näringars produkter, men affärsmannen, kvarnägaren o. s. v. har inhöstat en vacker profit för sitt arbete, och konsumenten har fått betala de höga priserna för att kunna lova. Med andra ord det är jordbrukaren, som här belagts med inskränkningar, som blivit ett minus i hans inkomster av sitt arbete. Man har belagt hans rörelsekapital, produktionen, med särskatter, vilka ej pålagts andra näringar, och man har slutligen, då spekulationen fått samvetslöst överflytta en av våra viktigaste produkter — brödsäden — så att vi stå i fara att bliva utan bröd, då tillgripes den sista utvägen nämligen åtgärden att beslaglägga lantmannens viktiga produkt: brödsäden d. v. s. en del av hans rörelsekapital. I nuvarande stadium vilja vi icke förtänka, att denna nödfallsåtgärd vidtogs, men vi kunna ej undgå att tanken experimenterar och ställer den frågan: hur skulle det ställa sig om man emot andra näringar förfore på samma sätt? Om man beslaglade industriens, handelns och sjöfartens, m. fl. rörelsekapital och kapitalistens räntor?

Hade man tidigare åsatt våra jordbruksalster reglerande maximipriser i en eller annan form i livsmedelsprisreglerande syfte och tillgodogjort staten av övriga näringars inkomster motsvarande procentuella värden, så skulle regeringen på ett mycket effektivare sätt kunnat bispringa vårt lands mindre bemedlade och sämst avlönade medborgare. Varför skall jordbruket ensamt bland alla näringar ge en tribut till dyrtiden? Det är på landets livsmedelsproduktion ett folks väl eller ve i vidriga fall kan bero och det är lagstiftarens plikt se till, att denna näringsgren icke tryckes orättvist och åstadkommer missmod bland dess idkare.

De av Kungl. Maj:t den 28 mars 1916 tillkallade sakkunniga med uppdrag att verkställa utredning och avgiva förslag om vidtagande av lämpliga åtgärder i syfte att bereda byggnadsverksamheten tillgång på byggnadsmaterial till skäliga pris överlämnade den 16 maj 1916 utlåtande och förslag. Däri upptages särskilt till behandling frågan om prisreglering å byggnadsmaterial, och anfördes i utlåtandet bland annat följande, som kan vara av intresse vid bedömande av förevarande motion.

Kommitterade hade ägnat sin uppmärksamhet åt den komplex av inbördes ganska skiljaktiga åtgärder i prisreglerande syfte, som under kristiden vidtagits gent emot den exporterande livsförnödenhetsproduktionen och livsmedelshandeln, och vilka plägade sammanfattas under beteckningen *kompensationssystemet*. Det låge emellertid, säga kommitterade, i

*Byggnads-
material-
kommissio-
nens ytt-
rande
rörande pris-
reglering å
byggnads-
material.*

sakens natur, att härvid prövade stadganden, åtgärder och överenskomelser först med åtskilliga modifikationer kunde överflyttas till och bringas i tillämpning å byggnadsmaterialhandelns område. Sålunda syntes man böra uppgiva tanken på att genom exportförbud reglera två för hela vår folkhushållning så ytterst betydelsefulla näringsgrenar som trä- och järnindustrien, i all synnerhet som städernas byggnadsindustris trävarubehov under normala förhållanden endast uppginge till högst 5 % av trävaruexporten och dess järnbehov till föga över 1 % av järnexporten. Vidare kunde kompensationen härvidlag knappast uttagas in natura, ty exportsågverken utgjordes övervägande av andra företag än hemmamarknadens furnissörer och producerade till stor del andra sortiment och dimensioner än dessa, och likartade vore förhållandena delvis inom järnindustrien. Återstode sålunda att uttaga vissa kompensationsavgifter, men borde dessa sättas så lågt som möjligt, uttryckligen inskränkas till att avse allenast den rådande krisperioden samt på ett smidigt sätt anpassas efter marknadens prisförhållanden, så att avgifterna vid återinträtt mera normalt prisläge åter upphävdes.

Med denna motivering föreslå kommitterade i fråga om trävarurörelsen en tillfällig exportavgift av 25 öre per kubikmeter ur riket utförda trävaror (cirka $\frac{1}{2}$ % av genomsnittspriset) samt därjämte en tillfällig kompensationsavgift av $\frac{1}{2}$ % på det enligt lagen om skogsaccis taxerade värdet av den avverkade skogen. Som bekant hade de goda trävarukonjunkturerna åstadkommit en ansenlig höjning även av virkets rotvärde, och det måste, enligt kommitterades åsikt, under sådana förhållanden få anses billigt och rättvist att jämväl icke exporterande skogsägare och däribland främst staten finge bära sin del av bördan. Genom dessa avgifter beräknades, att man skulle erhålla ett årligt belopp av cirka 2 miljoner kronor. Ställdes detta belopp till förfogande för anskaffande av billigt trävirke, avsett att användas till byggnader innehållande smålägenheter, skulle byggnadsindustrien i städer och stadsliknande samhällen kunna påräkna att för sådant ändamål erhålla sitt virkesbehov till ett pris, som med 20—30 % understeg det nu gällande. Vilken lättnad detta skulle innebära, belystes därigenom, att trävirket representerade cirka 46 % av totala materialkostnaden för ett trähus och 35 % för ett stenhus.

Vad järnindustrien beträffar, föreslogs likaledes en lindrig exportavgift, nämligen 1 krona per ton (cirka $\frac{1}{2}$ % av medelvärdet). Denna avgift beräknades för ett år inbringa cirka $\frac{1}{2}$ miljon kronor, ett tillräckligt belopp för att nedbringa det av kristiden föranledda överpriset på smålägenhetsproduktionens normala årsbehov av byggnadsjärn med 50 %, om svenskt järn användes.

Enär emellertid prisskillnaden mellan svenskt och tyskt järn uppginge till ej mindre än cirka 100 kronor per ton och då det utländska järnet med lika stor fördel kunde användas i byggnadsverksamheten som den svenska varan, ansågo kommitterade det under rådande exceptionella förhållanden fördelaktigt, att byggnadsindustrien i görligaste mån använde sig av den utländska varan, i synnerhet som de svenska järnbruken syntes föredraga att i största möjliga grad utnyttja de lysande exportkonjunkturerna för kvalitetsjärn. Visserligen kunde vissa betänkligheter anföras mot att under nuvarande försvårade och ovissa internationella kommunikationsförhållanden grunda en socialt så betydelsefull näringsgren som byggnadsindustrien på en utländsk importvara, vars användning därtill i regel begränsades genom förbindelser att icke låta densamma i någon form komma exportlandets fiender till godo. Men häremot anfördes av kommitterade, att det »klausulbundna» järnets användning inom husbyggnadsindustrien väl knappast kunde anses medföra några större vanskligheter, och importsvårigheterna torde kunna i huvudsak förebyggas genom att hålla större inhemska lager. För att ytterligare förbilliga varan föreslogs en tillfällig tullrestitution för sådant från utrikes ort infört järn, som användes till husbyggnadsarbeten (och även till väg- och vattenbyggnadsarbeten).

Spörsmålet gällde emellertid, påpekade kommitterade, icke blott att bereda nödiga medel för nedbringande av de rådande, exceptionellt höga prisen å vissa byggnadsmaterialier, utan jämväl att söka tillse, att penningarna verkligen komme till sin rätta användning, d. v. s. beredde lättnad för de grenar av byggnadsverksamheten, som direkt inriktade sig på avhjälpandet av de rådande svårigheterna på bostadsmarknaden.

Ville man förebygga missbruk av statshjälpen, måste det enligt kommitterades mening skapas vissa kontrollorgan, men borde dessa anordnas på sådant sätt, att man icke inrättade någon stor och dyrbar byråkratisk apparat, utan lämnade den enskilda företagsamheten så fritt spelrum som vore med det allmännyttiga syftet förenligt. För detta ändamål föreslogs, att i varje stad eller ort, där behov därav föreläge, skulle inrättas en särskild byggnadsmaterialnämnd, vilken antingen borde utgöra en fristående institution eller också inordnas i de kommunala organ för bostadsförhållanden reglering, som redan förefunnes eller vore planerade i vissa städer. Dessa nämnder skulle ange arten och omfånget av den för de lokala bostadsbehovens nödtorftiga tillfredsställande erforderliga byggnadsverksamheten, beräkna mängden av härför erforderliga byggnadsmaterialier, söka att å öppna marknaden eller genom nedan omnämnda

centralbyrås förmedling anskaffa eller anvisa billiga sådana samt medverka vid den prisreglering för trä- eller järnvaror, som vore avsedd att åstadkommas genom de föreslagna kompensationsavgifterna.

Såsom överbyggnad på dessa nämnder skulle enligt förslaget inrättas, liksom för den statliga regleringen av marknaden å vissa livsförnödenheter ägt rum, en för hela riket gemensam byggnadsmaterialbyrå med en i byggnadsämnesbranschen väl förfaren person som chef. För att lämna de allmänna direktiven för och utöva den nödiga kontrollen över byråns verksamhet krävdes givetvis ett särskilt organ, och fäste kommitterade därvid uppmärksamheten på det statliga centralorgan, dit socialstyrelsen föreslagit sammanförande av arbetet med alla utredningar och verkställighetsåtgärder, som betingades av statens åtgöranden med hänsyn till bestadsfrågan under kristiden.

Statens industrikommissionens yttrande.

Byggnadsmaterialkommissionens här ifrågavarande förslag remitterades till statens industrikommision, som den 9 juni 1916 avgav underdånigt utlåtande häröver.

Häruti framhölls inledningsvis, att byggnadsmaterialkommissionens förslag icke innebure införande av exportavgifter i vanlig bemärkelse, vilka, för så vitt de ej allenast avsåge att bereda staten inkomst, åsyftade att medelst exportens minskning nedbringa varans pris inom landet till förmån för befolkningen i dess helhet. Fastmer utgjorde förslaget ett slags ny tillämpning av kompenationssystemet. Staten ägde otvivelaktigt rätt att kräva av de enskilda medborgarna, att de under tider som dessa ställde sina varor till landets behov, så långt det vore erforderligt, samt till skäligen priser. På denna grund vore det hittills använda kompenationssystemet uppbyggt. Men att direkt från vissa exportindustrier, utan avsikt att inskränka deras export, uttaga exportavgifter till förmån för konsumenter, med vilka de knappast hade någon beröring, innebure en alltför stor avvikelse från detta system. Och då anordningen tillika från skattesympunkt vore i hög grad oegentlig och till sina konsekvenser synnerligen farlig, måste man rent principiellt ställa sig mycket betänksam inför ett förslag, som ville införa en sådan ordning.

Därjämte framstode som en icke mindre oegentlighet, att avgifterna skulle läggas på stora varugrupper, som i intet avseende tjänade till material för bostäder. Å andra sidan skulle de grupper, som i den statistiska varuförteckningen uttryckligen angåves såsom byggnadsmaterial, undantagas från beskattningen. Ännu mera framträdde anmärkta oegentlighet i fråga om de grupper av järn, som skulle påläggas exportavgift.

Tydligare kunde ej utsägas, att det vore själva industrierna man utsett till skatteobjekt för att upphjälpa byggnadsverksamheten, oavsett om de av dem tillverkade varorna användes i denna eller icke. Men det syntes icke vara rättvist mot dessa industrier att så förfara.

Slutligen må starkt betonas, heter det i yttrandet, att byggnadsverksamheten i stadssamhällena är en angelägenhet, som närmast och, om man ser saken i stort, kanske uteslutande rör dessa samhällen.

Kommissionen påpekade ytterligare, att sedan riksdagen den 8 juni 1916 beslutit krigskonjunkturskattens utsträckande även till innehavare av jordbruks- och skogsfastigheter, taxerade till 8,000 kronor och däröver, torde varje anledning hava bortfallit att pålägga skogsägarna en ytterligare extra beskattning.

Då sålunda, enligt industrikommissionens mening, förslaget rörande exportavgifter på vissa slag av trä och järn samt kompensationsavgift å avverkat virke vore av beskaffenhet att icke böra genomföras, hemställdes, att betänkandet icke måtte föranleda några särskilda Kungl. Maj:ts åtgärder utöver dem, som, till nytta för det allmänna, avsåge att underlätta importen av behövliga råmaterial och att tillgodose särskilt bränslebehoven.

Rörande detta ärende anförde statsrådet och chefen för civildepartementet i sitt yttrande till statsrådsprotokollet vid framläggande av Kungl. Maj:ts proposition nr 34 till innevarande riksdag följande: *Departmentschefens yttrande.*

Vid sidan av sina huvudsakliga betänkligheter framhöll alltså statens industrikommission en särskild omständighet, som ställde sig hindrande i vägen för ett omedelbart genomförande av byggnadsmaterialkommissionens förslag, nämligen riksdagens efter förslaget avgivande fattade beslut att utsträcka den allmänna krigskonjunkturskatten till att avse jämväl merinkomst av skog och annan fast egendom. Vidare äro exportavgifter i och för sig ett ur handelspolitisk synpunkt betänkligt medel, som lätt kan giva anledning till repressalierpolitik från främmande makters sida, något varom förhållandena vid införandet av de s. k. skogsvårdsavgifterna bära vittne. Då med hänsyn till dessa och andra förhållanden byggnadsmaterialfrågan ansågs kräva ytterligare utredning, medhans icke dess framläggande för 1916 års riksdag. Spörsmålet har dock alltjämt varit föremål för oavlatlig uppmärksamhet från min sida.

Utskottet vill först framhålla, att, då motionärerna göra gällande, att hittills endast jordbruksnäringen fått till dyrtidens lindrande lämna kom- *Utskottets yttrande.*

pensationer eller dylikt, detta icke överensstämmer med de verkliga förhållandena. Såsom av den på offentligt uppdrag utarbetade publikationen »De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning» framgår, och såsom också av dåvarande statsrådet och chefen för finansdepartementet framhölls under remissdebatten om statsverkspropositionen vid innevarande riksdag, hava ett flertal olika grenar av industrien varit eller angivits skola bliva föremål för prisreglering av likartad beskaffenhet som för jordbruket. Så är fallet beträffande följande viktiga varuslag: läder och skodon, bomullsgarn och bomullsvävnader, linolja, smörjoljor, tjära, terpentin, benfett, spaltning av fett, gummi, hampa, tidningspapper, torvströ, hästskor och söm, byggnadsjärn och järntråd för emballage, lantbruksmaskiner, drittlar, smörfärg, ostfärg, superfosfat, svavelkis, karbid, kopparvitriol, zink, glödlampdelar och elektriska maskiner. Det är dessutom känt, att liknande prisreglering för andra varuslag är planerad eller redan blivit genomförd. Utskottet vill också erinra därom, att industrien haft att bära huvuddelen av den krigskonjunkturskatt, som under de senaste åren utgått, och vilken jordbruket i stort sett undsluppit.

Ehuru utskottet sålunda icke kan erkänna riktigheten av den framställning, motionärerna i detta avseende lämnat, och trots det att motionen icke heller innehåller några närmare upplysningar om de vägar, motionärerna önska, att staten i förevarande hänseende skall beträda, har utskottet icke kunnat undgå att finna själva grundtanken i motionen, nämligen att större jämlikhet bör råda mellan jordbruket och industrien i fråga om åtgärder i prisregleringssyfte värd beaktande. Det bör nämligen enligt utskottets mening vara uppenbart, att industrien hittills i större utsträckning än jordbruket lämnats frihet att skörda vinst av rådande högkonjunkturer, och att någon form borde kunna finnas för en reglering, som verksammare än hittills bidroge till att lätta dyrtidens tryck för dem, som hårdast fått känna det. Till stöd för denna sin uppfattning kan utskottet åberopa ett uttalande av statens livsmedelskommission, som i underdånigt yttrande den 27 mars 1917 angående en av bondeförbundet till Kungl. Maj:t ingiven skrivelse anförde bland annat, »att enligt dess mening visst fog finnes för jordbrukets begäran, att även andra näringar än jordbruket må underkastas den begränsning i den fria utövningen av dess verksamhet, som med hänsyn till såväl det allmännas gagn som näringens bärkraft må anses erforderligt».

Utskottet finner det sålunda önskvärt, att en utredning snarast kommer till stånd rörande möjligheten att vidtaga åtgärder i prisreglerande syfte beträffande även andra näringar än jordbruket. Vid en sådan utredning bör enligt utskottets mening tagas under omprövning ej blott

kompensationsförfarande, varvid motionärerna synas lägga huvudvikten, men som vad industrien beträffar säkerligen möter stora svårigheter, utan även andra tänkbara förfaringssätt, såsom exempelvis kompensationsavgifter, exportavgifter eller exporttullar, maximipris, förhöjd krigskonjunkturskatt m. m. Att i frågans nuvarande läge göra något närmare uttalande rörande dessa olika förfaringssätt, synes utskottet icke tillrådligt. Den föreslagna utredningen, vid vilken givetvis även de olika näringarnas ekonomiska bärkraft bör noga undersökas och nödvändigheten av att föreslagna åtgärder ej hämma produktionen uppmärksammas, bör först komma till stånd. När resultaten av densamma bliva kända, kan Kungl. Maj:t — i erforderliga fall efter framställning till riksdagen — fatta de beslut, som av utredningen med hänsyn till förefintliga förhållanden påvisas vara lämpliga och ändamålsenliga.

På grund av vad sålunda anförts, får utskottet i anledning av herrar Mossbergs och Anderssons i Milsmaden förevarande motion, nr 119, hemställa,

att andra kammaren måtte för sin del besluta, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes efter en omedelbart igångsatt utredning skyndsammast vidtaga åtgärder i och för dyrtidens lindrande genom komensation eller dylikt även av andra näringar än som hittills företrädesvis av jordbruket, samt, för den händelse så erfordras, för riksdagen framlägga de förslag, som kunna finnas lämpliga.

Stockholm den 13 april 1917.

På utskottets vägnar:

W. BÄCKSTRÖM.

I förevarande ärendes slutbehandling hava inom utskottet deltagit: herrar Bäckström, Leksell, Johanson i Huskvarna,* Vennerström,* Flognfält, Norman, Johansson i Kullersta, Magnusson i Skövde, Eklund och Nilsson i Gränebo.

*) Icke närvarande vid utlåtandets justering.